

[DOI: 10.71138/turkav.1577101](https://doi.org/10.71138/turkav.1577101)

Moğol İmparatorluğu Haber Teşkilâtında Tacirlerin Rolü

Dr. Rakkuş KARADUMAN |  [0000-0003-3583-1691](https://orcid.org/0000-0003-3583-1691) |

rakkuskaraduman@outlook.com

Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04nqdw39>

Öz

Moğollarda haber alma teşkilâtı Cengiz Han döneminde vücut bulmuş ve ardılları tarafından da geliştirilerek devam etmiştir. Haber alma teşkilâtının temel taşlarından birini de tacirler oluşturmuştur. Tacirler gözlem yetenekleriyle ticaret yaptıkları her bölgenin siyasi, ekonomik ve sosyal durumu hakkında çok önemli bilgiler edinirlerdi. Ticaretleri sebebiyle birçok bölgede temasları bulunuyor, İran'dan Çin'e kadar kervanlarının geçtiği tüm güzergâhları ve yolların durumunu iyi biliyorlardı. Ayrıca halk arasında çok geniş bir yelpazede propaganda yapma imkânına sahiplerdi. Ayrıca okuryazarlık, gittikleri bölgenin dilini konuşma gibi yetenekleri de vardı. Bu nedenlerle Moğollar tacirleri ticari ajan, diplomatik elçi, casus, vergi tahsildarı ve sivil yetkili olarak pek çok alanda kullanmışlardır. Bu dönemde yürürlüğe giren Pax Mongolica'da (Moğol barışı) tacirlerin sadece ticaret yapmalarını kolaylaştırmamış aynı zamanda haber alma sisteminin de güçlenmesini sağlamıştır. 1233 Temmuz tarihli bir imparatorluk kararnamesinde, askeri karargâhtan gelen haberciler ticaret yapan Müslümanlara rastlarsa, tacirlerin işi ne olursa olsun, istasyonlar arasında binmek için atlarına el konulabileceği hükmü konmuştur. Buradan tacirlerin sistemi yoğun bir şekilde kullandıkları, askeri emirlerin akışını engellemedikleri takdirde bunu yapma hakkına sahip oldukları ve diğer resmi gezginler gibi mallarını doğrudan aldıkları açıktır. Moğollarda tacirlerin bunlar dışında diplomatik faaliyetler gösterdiği de bilinmektedir. Ancak tacirlerin kendilerine verilen ayrıcalıkları zamanla kötüye kullanarak tefecilik yapmaları, yüksek faizli borç para verme gibi hadiseler neticesinde bazı yetki kısıtlamalarına gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tacir, ticaret, elçi, casus, istihbarat.

Atıf Bilgisi

Karaduman, Rakkuş, "Moğol İmparatorluğu Haber Teşkilâtında Tacirlerin Rolü", TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 4/2 (Aralık 2024), 591-608.

*Bu çalışma Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında tamamlanan "Moğollar ve Memlûklerde Haber Alma Teşkilâtı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.



Research Article



[10.71138/turkav.1577101](https://doi.org/10.71138/turkav.1577101)

The Role of Merchants in the News Organization of the Mongol Empire

Dr. Rakkuş KARADUMAN |  [0000-0003-3583-1691](https://orcid.org/0000-0003-3583-1691) |
rakkuskaraduman@outlook.com
Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye
ROR ID: <https://ror.org/04nqdw39>

Abstract

The Mongolian intelligence organization came into being during the reign of Genghis Khan and continued to be developed by his successors. One of the cornerstones of the intelligence organization was the merchants. With their observational skills, merchants gained important information about the political, economic and social situation of each region they traded in. They had contacts in many regions due to their trade, and they knew all the routes their caravans traveled from Iran to China and the condition of the roads. They also had the opportunity to propagandize among a wide range of people. They also had the ability to be literate and speak the language of the region they traveled to. For these reasons, the Mongols used merchants as commercial agents, diplomatic envoys, spies, tax collectors and civil officials in many fields. The Pax Mongolica (Mongolian peace), which came into force during this period, not only made it easier for merchants to trade but also strengthened the intelligence system. An imperial decree of July 1233 stipulated that if messengers from military headquarters came across Muslims engaged in trade, their horses could be confiscated for riding between stations, regardless of the traders' business. It is clear from this that merchants used the system extensively, had the right to do so as long as they did not obstruct the flow of military orders, and received their goods directly, just like other official travelers. Apart from these, it is also known that merchants in the Mongol period engaged in diplomatic activities. However, as a result of incidents such as merchants abusing the privileges granted to them over time, engaging in usury and lending money at high interest rates, some restrictions on their authority were imposed.

Keywords: Merchant, trade, envoy, spy, intelligence.

Citation

Karaduman, Rakkuş, "The Role of Merchants in the News Organization of the Mongol Empire", TÜRKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences, 4/2 (December 2024), 591-608.

Giriş

Moğol İmparatorluğunun 1206'da kurulmasıyla birlikte ülke içerisinde zamanla düzenli bir haber alma teşkilâtı tesis edildi. Pek çok devletle siyasi münasebetlerde bulunan Moğollar, istihbarat işine büyük önem vermişlerdir. Moğol İmparatorluğu döneminde kısa zamanda gerçekleştirilen başarılı zaferleri anlayabilmek için tek başına Moğol ordusunun boyutunu bilmek yeterli değildir. Bu açıdan Moğol dönemindeki bu tür hareketli ilişkilerin kökenlerini anlamak için Moğollar tarafından imparatorluk boyunca kurulan posta sistemini *yam* sistemini (posta sistemi) ele almak gerekir. Yeterli bir iletişim sistemi olmaksızın Moğolların büyüklüğünde bir imparatorluğu etkili bir şekilde yönetmek pek mümkün olmazdı. Buradan da anlaşılacağı üzere *yam*, Moğol fetihlerinin ışığında ortaya çıkan pratik bir ihtiyaca yanıt olarak kurulmuştur.

Yam, Cengiz Han'ın Hitay topraklarını ele geçirmesinden ve Uygurların da kendi istekleriyle Moğol hâkimiyetine girmelerinden sonra Uygur ve Hitay¹ danışmanlar aracılığıyla Cengiz Han'a tanıtılmış ve Moğol bürokrasisindeki uygulamalar ile kurumlarda temel etkisi olmuştur.² Cengiz Han, bir hükümdarın fethedilen ülkelerdeki durum hakkında detaylı bir bilgi, sadece kumandanlar ve onların orduları ile değil aynı zamanda anayurtla da sürekli temas halinde olmaları ile gerçekleştirilebileceği önemini kavramıştır. Buna

¹ Uygurlar ve Hitayların Moğol devlet kurumlarına olan etkisi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1990, s. 411-416.

² Adam J. Silverstein, *Postal Systems in the Pre-Modern Islamic World*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 141-142; David Morgan, *The Mongols*, Blacwell publishing, USA 1986, s. 107.

uygun olarak at istasyonlarının (yam) organize edilmesi, Moğol İmparatorluğu'nun yolları boyunca yapılması temel görevlerden biri olmuştur.³ Bu bağlamda Cengiz Han'ın yasaklarında da⁴ *yam* teşkilatına dair hükümler yerini almıştır.⁵ Moğollarda Cengiz Han'la birlikte vücuda gelen haber alma sistemi ardılları tarafından da geliştirilerek devam etmiştir.⁶

1. Haber Alma Teşkilâtında Tacirlerin Rolü

Tüccar sınıfının en basit haliyle karşılığı, ticaret erbaplarından oluşan sosyal zümredir. Tacirlik diğer sosyal sınıflarla kimi zaman basit kimi zaman da karmaşık ilişkiler ağıyla bağlı

³ Francis Dvornik, *Origins of Intelligence*, Rutgers University Press, New Jersey 2016, s. 276.

⁴ Cengiz Han'ın yasaları ve yasaların tarihi temelleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Sadettin Yağmur Gömeç, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s. 127-143; Goerge Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 128-141.

⁵ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cibangüşa*, C. 1, çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, s. 101; *Çinli Zhang Dehui'in Prens Kubilay'ın Yaz Kampına Yolculuğu (1247-1248)*, çev. Anıl Yasin Oğuz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2022, s. 49.

⁶ Daha tafsilatlı bilgi için Bkz. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cibangüşa*, C. 3, çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, s. 49; Reşidüddin Fazlullah, *Cami'ut-Tevârih (Târih-i Mübarek-i Gâzânî)*, C. 2, neşr. Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevi, Miras-ı Mektub, Tahran 1394 h.ş., s. 747, 1283-1287; *Plano Carpini Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyulda Avrupa'dan Asya'ya Yolculuk (1245-1247)*, çev. Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 84; Abdullah b. Fazlullah-ı Şirazi, *Tecziyetü'l-Emsâr meşhur be Târih-i Vassâf*, neşr. Ahmed Hâtemî, Neşr-i Ulum, Tahran 1401 h.ş., s. 36, 670-671; *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 203; Aknerli Grigor, *Okeçü Milletin Tarihi*, çev. Hrant D. Andreasyan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012, s. 12; Christopher P. Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Facts On File Inc, New York 2004, s. 258; Thomas T. Allsen, *Mongol Imperialism the policies of the Grand Qan Möngke in China, Russta, and the Islamic Lands, 1251-1259*, University of California Press, London 1987, s. 80; Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 66; Bertold Spuler, *Zolotoya Orda Mongoli v Rusii 1223-1502 gg.*, çev. M.S. Gatina, Institut istorii im, Kazan 2016, s. 411.

bulunan ve özel mülkiyetin de sembolü olmuş son derece ilginç bir toplumsal sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷ Moğollar içerisinde devlete bilgi sağlayan unsurlar arasında önemli haber alma kaynaklarımızdan bir tanesi de tacirlerdir.

1.1. Moğollarda Casus Tacirler

Moğollar, ihtiyaçlarını tatmin, göçebe iktisadı ile avcılık mahsulünün pazarlarda satılmasını sağlayabilmek için ticarete çok daha öncesinden önem vermiş olduklarından ticaret fikri onlarda inkişaf etmiş bulunmaktaydı.⁸ Yani Moğollar, Cengiz Han zamanından öncede Çin ile ticari ilişkilerde bulunmakta özellikle Tunguzlar aracılığıyla Çin hakkında Avrupa ülkelerinden daha fazla bilgiye sahip olmaktaydılar.⁹

Cengiz Han, imparatorluğunu inşa ederken dönemin şartlarını iyi analiz etmişti. Cengiz Han'ın fetihlerini kolaylaştıran önemli faktörlerden biri fethedilecek herhangi bir ulus hakkında çok iyi bilgi toplaması gerektiğinin farkında olmasıdır. Cengiz Han'ın en iyi muhbirleri, Çin ve Orta Asya arasındaki ticari her şeyi kontrol ettikleri için Müslüman tacirlerdi.¹⁰ Tacirler kâr kokusu aldıkları her yere hiç çekinmeden genellikle gittikleri yerlerde iyi karşılanır ve itibar görürlerdi. Gözlem yetenekleriyle ticaret yaptıkları her bölgenin siyasi, ekonomik ve sosyal durumu hakkında çok önemli

⁷ Ekrem Kalan, "Geç Ortaçağ'da İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar" *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 5/12, 2017, s. 91.

⁸ Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri (1220-1350)*, çev. Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 468.

⁹ Dvornik, *age*, s. 274.

¹⁰ Dvornik, *age*, s. 274; A. Yu. Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976, s. 33.

bilgiler edinirlerdi. Ticaretleri sebebiyle birçok bölgede temasları bulunuyor, İnan'dan Çin'e kadar kervanlarının geçtiği tüm güzergâhları ve yolların durumunu iyi biliyorlardı. Ayrıca halk arasında çok geniş bir yelpazede propaganda yapma imkânına sahiplerdi.¹¹ Bu nedenle tacirler, Moğol hanlarıyla iyi ilişkiler kurmaya özen gösteriyorlardı. Hanlar da bu ilişkiler aracılığıyla onlardan bilgi topluyordu. Tacirler, bu yakınlığı hanlarla aralarındaki bağı güçlendirmek için kullanıyorlardı. Ancak bazı tacirler, Moğolların kendilerinden istihbarat sağladığının farkında bile olmayabilirdi. Moğollar, tacirleri yalnızca pasif bilgi toplayıcılar olarak değil, aynı zamanda aktif casus olarak değerlendirip görev üstlenmelerini sağlıyordu.¹²

Moğollarda *yam* sisteminin yanında ortak kelimesinden gelen *ortogh* isimli yapılar ile de küçük ölçekte tacirlerin veyahut büyük tacirlerin mallarından sadece bir bölümünü bir araya getirdiği daha büyük yapıda ticaret kervanları yani bir nevi tacir havuzları oluşturmuştur.¹³ Bu sayede ticaretin yol açacağı riskler de paylaşılmıştır. Bu sistem de uzun mesafeli ticareti geliştirerek maliyetlerin önemli ölçüde düşmesini sağlamıştır. Moğollar bu dönemde ticarete verdikleri önemi, tacirlere verdikleri düşük faizli krediler ile de göstermişlerdir. Cengiz Han yasaları da bölgede

¹¹ Yavuz Delibalta, "Moğollarda İstihbarat Faaliyetleri", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13/25, Sonbahar 2021, s. 791; Timothy May, *Moğol Savaş Sanatı*, çev. Mustafa Uyar, Kronik Kitap, İstanbul 2022, s. 127.

¹² May, *age*, s. 127.

¹³ Mustafa Uyar, "Orta Çağ'da Çin ve Orta Doğu Arasındaki Ticarete Moğol Himayesi", *Orta Çağ'da Ticaret*, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 161; P. D. Buell, *Historical Dictionary of the Mongol World Empire*, Oxford 2003, s. 208; Silverstein, *age*, s. 155.

kuralların şekillenmesi ve belirsizliklerin önlenmesinde hayati bir role sahip olmuştur. Cengiz Han yasalarına göre üç defa başkalarından mal alıp, üç defa iflas eden tacir üçüncü defa iflastan sonra ölüm cezası ile cezalandırılırdı. Cengiz Han yasalarını istikrarı sağlayan ve belirsizlikleri önleyen yasalar olarak görmek gerekir. Aynı şekilde güvenliğin sağlanmasına yönelik maddeler de ticari faaliyetlerin emniyet içerisinde icra edilmesini sağlayan hususlardan birisidir. Özellikle uzun mesafeli ticarete ticaret yollarının ve araçlarının güven altına alınması ve hırsızlığın büyük suçlardan biri olması ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin devamını sağlamada önemli faktörler olarak sıralanabilir. Cengiz Han'ın sağlamış olduğu bu istikrar tacirleri de memnun etmiştir. Hatta fetihler ile zenginleşen Moğollar bu tacirlerin yeni müşterileri olmuştur.¹⁴ Cengiz Han'ın fetihleri ve sağladığı güvenlik ortamı Doğu ve Batı arasındaki ticareti büyük ölçüde arttırarak halklar arası iletişim ve kültür koridoru da açmıştır.¹⁵

Bu bağlamda *Pax Mongolica* olarak da bilinen Moğol Barışı'na değinmek gerekmektedir. Moğol Barışı'yla Doğu Avrupa'dan Doğu Asya'ya kadar olan yolların gezginlere açılması sadece kültürel gelişmelerle sınırlı kalmamış aynı zamanda ekonomik manada da büyük bir atağa geçilmesine sebep olmuştur.¹⁶ Bu barış ile tacirlerin, hacıların, habercilerin ve elçilerin Batı'dan Doğu'ya tüm yolculukları desteklenmiştir. Moğol barışı aynı zamanda geniş ticari mal

¹⁴ Mehmet Tuğrul, Cem Korkut, "Cengiz Han'ın İktisat Düşüncesi ve Mirası", *Cengiz Han ve Mirası*, Türkiye Bilimleri Akademisi, Ankara 2021, s. 164-165.

¹⁵ Tuğrul, vd., *agm*, s. 165; Allsen, *agm*, s. 96.

¹⁶ Buell, *age*, s. 210.

yelpazesine sahip olunduğu için ve önemli ölçüde aracılarn olmaması nedeniyle rotanın her iki ucunda daha ucuz alışveriş yapılmasını sağlamıştır. Daha da önemlisi Moğol Barışı'ndan dolayı yapılan yollar, bu çağda en uzun posta yolunu temsil etmiştir.¹⁷

Cengiz Han, ticaret erbabının, imparatorluğu dâhilinde tam bir emniyet içinde bulunması için gereken hazırlıkları yapmıştı. Anayolları, geçitleri eşkıyalardan temizlemiş, kervan güzergâhlarındaki mühim mahallelere “Kırakciye” denilen muhafızlar dikerek gelip giden her tacirin selamete yola devam etmelerini sağlamalarını emretmiştir.¹⁸ Cengiz Han bunların yanı sıra, tacirleri sıklıkla sarayında eğlendirip, verdikleri bilgileri uzunca dinleyip, deneyimlerinin ne kadar önemli olduğunu tahmin ederek planlarının başarısını arttırmıştır. Müslüman tacirler tüm bilgileri isteyerek vermişlerdir. Çünkü Cengiz Han sıkıyönetim döneminde ülkelerarası bağlantıyı onlar için kolaylaştırmış ve onların daha fazla kâr etmelerini sağlamıştır. Bu durum Müslüman tacirlerin, Moğolların neden ateşli taraftarları olduğunu açıklamaktadır.¹⁹

1233 Temmuz tarihli bir imparatorluk kararnamesinde, sistemdeki çeşitli aksaklıklar giderilmiş, askeri karargâhtan gelen haberciler ticaret yapan Müslümanlara rastlarsa, tacirlerin işi ne olursa olsun, istasyonlar arasında binmek için atlarına el konulabileceği hükmü konmuştur. Bu bahislerden tacirlerin sistemi

¹⁷ Silverstein, *age* s. 149.

¹⁸ Abû'l Farac, *Abû'l-Farac Tarihi 2*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 481; Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbri. *Târîhu Muhtasarî'd-Düvel*. çev. Şerafeddin Yaltkaya, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 7; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK Yayınevi, Ankara 1956, s. 232-233.

¹⁹ Dvornik, *age*, s. 275.

yoğun bir şekilde kullandıkları, askeri emirlerin akışını engellemedikleri takdirde bunu yapma hakkına sahip oldukları ve diğer resmi gezginler gibi mallarını doğrudan aldıkları açıktır. Böyle bir hizmetin mevcudiyeti “gezici tacirler” için önemli bir teşviktir. Daha önceki zamanlarda, uzun mesafeli yol kat edecek olan tacirin en önemli gideri ulaşım ve koruma maliyetleriydi. Ögedey Han yönetimi altında tacirler, imparatorluk boyunca ucuza ve güvenli bir şekilde seyahat edebilmişlerdir. Ara sıra posta yetkilileri tarafından “sıkıştırılırsalar” bile, bu tür ayrıcalıklı muamelenin sonucu olarak makul bir şekilde kârlı girişimler sağlayabilmişlerdir. Tacirler için bunlar en iyi zamanlardı, ancak sarayda bir ayrıcalık kazanmaları ve nüfuzlarının artması tebaa nüfus için aşırı zorluklarla sonuçlanmıştır. Müslüman ve Uygur tacirler Kuzey Çin’de Moğollar tarafından izlenen sömürücü ekonomik politikaların baş mimarları olmasa da istekli casuslardı. Ögedey’in saltanatının son yıllarında koşullar kötüleştiğinden, Çinli gözlemciler kesinlikle her yerde bulunan İç Asya tacirlerini ülkelerinin talihsizliklerinden esas olarak sorumlu tuttular. Tüm bu eleştiriler abartılı olsa da kısmen doğrudur.²⁰

1.2. Tacirlerin Ekonomik ve Diplomatik Faaliyetleri

Tacirler okuryazardı, gittikleri bölgelerin dilini konuşuyorlardı,²¹ hesap tutmayı ve parayı yönetmeyi biliyorlardı, coğrafi ve ekonomik bilgilere sahiptiler ve genellikle yeni efendilerini hayırsever olarak görüyorlardı. Bu tür yetenekler ve bilgiler idari alana kolayca aktarılabilir ve tacirler imparatorluğa çok sayıda ve

²⁰ Allsen, *agm*, s. 96-97.

²¹ Uyar, *agm*, s. 159.

birçok kapasitede hizmet edebiliyorlardı. Ticari ajan, diplomatik elçi, casus, vergi tahsildarı ve sivil yetkili olarak pek çok işlev gördüler. Tacirlere tanınan ayrıcalıklı muamele, yalnızca ticari faaliyetleriyle bağlantılı değildi. Onlar değerli idari hizmette de bulundular ve Moğolların sistematik bir şekilde seçtikleri dini hiyerarşiler gibi, iletişim ağlarına ve sosyal ve ideolojik nüfuza sahiptiler; bunların hepsini hanlar, kendi alanlarını kontrol etmede ve sömürmede en yararlı olarak gördüler.²²

Ortaçağ'da hükümdarların pek çoğu tacirlere bağımlı halde devletlerini idare ederlerdi. Nitekim çoğu zaman vergilerini toplamakta zorluk çektiklerinde ya da vergiyi peşin almaları gerektiğinde bu parayı tacir peşinen öder ve kendi kâr payını başka bir deyişle faiziyle halktan tahsil etme yoluna giderdi. Diğer bir ifadeyle tefecilik veya bankerlik, Asya'da son derece yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Yuan Hanedanı devrinde Çin'de hanedan üyelerinin, Büyük Kağan da dâhil olmak üzere, Müslüman tacirlere faiziyle ödenmek koşuluyla borç olarak gümüş verdikleri yazılı belgelere de yansımıştır. Ortaçağ'da İpek Yolu'nda faaliyet gösteren tacirlerin sadece sıradan halka veya hanedan üyelerine, gerektiğinde sultanlara bile finansal destek sağladığını görmekteyiz.²³ Birçok tacirin, ticari yazışmalar ve ortoghlarıyla haberleşme için kullandıkları kendi özel güvercin postaları da bulunmaktaydı. İşte bu özellikler tacir sınıfını toplumda ayrıcalıklı

²² Allsen, *agm*, s. 124.

²³ Kalan, *agm*, s. 92; Allsen, *agm*, s. 106.

bir yere konumlandırmıştır.²⁴

Tacirler, özellikle uluslararası ticarî faaliyetlerinde hükümdarların ve aristokratların kendisine olan güven ve onların sağladığı itibarı sonuna kadar kullanmıştır. Tacirler her ne kadar resmî açıdan devlet bürokrasisinden bağımsız görünse de bu bağlamda iç ve dış siyasette önemli bir etkiye ve güce sahipti. Örneğin geç Ortaçağ'da İpek Yolu ticaretinin önemli noktalarının kontrolünü elinde bulunduran Altın Orda Hanlarının nezdinde yabancı tacirler büyük bir itibar sahibi idi. Bu tacirlerin bazıları sadece ticaretle uğraşmakla kalmayıp aynı zamanda Altın Orda Hanlarına danışmanlık hizmeti vermekteydiler. Yine bunlardan bir kısmı ekonomik ve finansal faaliyetlerinin yanı sıra diplomatik bir misyon da üstlenmekteydiler. Hükümdarları bu yönde bir uygulamaya iten en önemli unsur oldukça önemli bir yekûn tutan elçilik heyetinin hazırlıkları, yolculuk masrafları ve belki de en önemlisi güvenliğinin sağlanması meselesidir. Çünkü tacirler savaş döneminde bile İpek Yolu'nda bir elçiye göre daha rahat hareket etme kabiliyetine ve şansına sahip idi. Bunun en güzel örneklerinden birisi Memlûk Sultanı Baybars'ın Altın Orda Hanı Berke Han'a göndermiş olduğu ilk mektubunu (1261-1262) bir elçilik heyetiyle değil de, çok güvendiği anlaşılan Alan tacirle göndermesidir. Nitekim o dönemde Suriye ve İran'daki İlhanlılar ile İstanbul ve Trakya'ya hâkim olan Bizans İmparatorluğu'nun varlığı ve düşmanca tavırları Sultan Baybars'ı ortak düşmanlara karşı ittifaka

²⁴ Ahmet N. Özdal, *Ortaçağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar (X-XIV. Yüzyıllar)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2016, s. 369.

daveti gibi son derece ehemmiyetli bir teklif mektubunu göndermek için bir tacire güvenmesi, tarihe önemli bir not olarak düşmüştür. Ayrıca söz konusu güzergâhlar göz önünde bulundurulduğunda yolun gerek Altın Orda gerekse de Memlûk elçileri için ne kadar tehlikeli olduğu da aşikârdır.²⁵

Ortaçağ İpek Yolu'nda tacirler her ne kadar ideolojik ve etnik bağlarından arındırılmış olarak hareket etseler de yaşanan hadiseler onları taraf tutmaya veya gönülsüz olarak muhbirlik faaliyetinde bulunmaya itmektedir. Nitekim Cengiz Han'ın Pekin'i işgalini haber alan Harezmsah Muhammed, 1218 yılı baharında Cengiz Han'ın elçilik heyetini kabul etmiş ve elçilik heyetindeki Mahmud el-Harezmî'den bir yandan vakanın detayını anlatmasını istemiş, bir yandan da Cengiz Han'ın askerî gücü hakkında bilgi sahibi olmayı arzulamıştır. Sultan'ın baskılarına dayanamayan Mahmud, Sultan'ın edinmek istediği malumatları üstü kapalı olarak aktarmış ve bir çeşit muhbirlik görevi ifa etmek zorunda kalmıştır. Ancak bazı durumlarda bazen masum tacirler çeşitli gerekçelerden dolayı haksız yere casuslukla suçlanmış ve bu da katledilmelerine yol açmıştır. Bu türden yaşanan olayların başında şüphesiz Otrar Faciası gelir. Malum olduğu üzere, Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın 450 kişiden oluşan ticaret kervanının Haremzşah Ülkesi'nin önemli kentlerinden birisi olan Otrar'a ulaşmasının ardından yaşananlar tarihin akışını değiştirecek boyuttadır. 450 kişiden ve kaynakların büyük oranda ittifakıyla tamamı Müslümanlardan oluşan ticaret kervanı Otrar'a ulaştınca şehrin valisi İnalçık ya da nam-ı diğer Kayır

²⁵ Kalan, *agm*, s. 93-94.

Han tarafından Cengiz Han'ın casusluğunu yapmakla suçlanmış, mallarına el konulmuş, birkaçı müstesna tamamı katledilmiştir. Bu yaşanan gelişme, Cengiz Han idaresindeki Moğolların intikam bahanesiyle Orta Asya, Kafkaslar ve Yakın Doğu'yu işgalinin yolunu açmıştır.²⁶ Cengiz Han'ın bu olay sonrası Otrar'a gelişinin ardından oğlu Cuci'yi Cend şehrinin işgaline göndermesi üzerine Cuci, eskiden beri Cengiz Han'ın hizmetinde bulunan Hüseyin Hacı'yu tacir olarak önden göndermiş ve düşman ordusu hakkında bilgi edinmeyi amaçlamıştı.²⁷

Altın Orda coğrafyasını gezen Floransalı tacir Francesco Balducci Pegalotti'nin verdikleri bilgiler en değerli sayılabilir. Nitekim gözlemlerini kayıt altına alan bu seyyah hem ticarî emtia hem de güzergâhlar hakkında oldukça önemli raporlar kaleme almışlardır. Mesela Yakubovskiy'e göre Pegalotti, XIV. yüzyılın ilk yarısında büyük ticarî muamelelere girişen Bardi ticaret evinin ticaret casusluğunu yapmıştı.²⁸

Tacirlerin kendilerine verilen ayrıcalıkları zamanla kötüye kullanarak tefecilik yapmaları, yüksek faizli borç para verme gibi hadiseler neticesinde bazı yetki kısıtlamalarına gidilmiştir. Tacirlere verilen tüm payzaları iade etmeleri emredilmiştir. Resmi statüleri ellerinden alınan tacirlerin bu yolla halka zulmetmeleri engellendi. Reşidüddin'in ifadesiyle, "kendi hayvanlarına binmeleri " emredildi.

²⁶ Abû'l Farac, *age*, C. 2, s. 481-483; Ebü'l-Ferec, *age*, s. 7-9; Kafesoğlu, *age*, s. 232-236.

²⁷ Reşidüddin Fazlullah, *Cami'u't-Tevârih (Târih-i Mübarek-i Gâzânî) 1*, neşr. Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevi, Miras-ı Mektub, Tahran 1394 h.ş., s. 437.

²⁸ Yakubovskiy, *age*, s. 135.

Son olarak da tacirler nüfus sayımı listelerine dahil edilmeye başlamıştı. Bu önlem tacirler tarafından hoş karşılanmamıştı. Çünkü nüfus sayımına girdikleri mahallede halktan biri olarak vergi vermek durumunda kalmışlar ve herhangi bir üstünlükleri kalmamıştı.²⁹

Sonuç

Tacirler, temsil ettikleri siyasi otoritenin her türlü meselesini iletme yetkisine sahip oldukları gibi, beraberlerinde getirdikleri değerli malları alıcılarla buluşturarak ticari faaliyetlerini de sürdürmüşlerdir. Ortaçağ'da ticaretle uğraşan tüccarlar, yalnızca ekonomik ilişkilerde değil, aynı zamanda casusluk, istihbarat sağlama ve entrika düzenleme gibi gizli faaliyetlerde de rol oynamışlardır. Tacirler, kimi zaman kendi istekleriyle, kimi zaman ise siyasi otoritelerin baskısıyla casusluk faaliyetlerine dâhil olmuştur. Yolculuklarda serbestçe hareket edebilmeleri ve gittikleri yerleri ayrıntılı biçimde gözlemlene yetenekleri, onları istihbarat sağlamak için öncelikli adaylar haline getirmiştir. Tacirlerin idari istihdamı, elbette, devlet idaresindeki konumlarını sağlamlaştırılmalarına ve yükseltmelerine yardımcı olmuştur. Ancak tacirlerin kendilerine verilen ayrıcalıkları kullanarak tefecilik yapmaları, yüksek faizli borç para verme gibi görevi kötüye kullanmaları neticesinde tacirlere karşı büyük yetki kısıtlamalarının uygulandığı görülmektedir.

²⁹ Allsen, *agm*, s. 106; Silverstein, *age*, s. 154.

Kaynakça | References

Abdullah b. Fazlullah-ı Şirazi, *Tecziyetü'l-Emsâr meşhur be Târîh-i Vassâf*, neşr. Ahmed Hâtemî, Neşr-i Ulum, Tahran 1401 h.ş.

Abû'l Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. 2, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Aknerli Grigor, *Oğçu Milleti Tarihi*, çev. Hrant D. Andreasyan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî. *Tarih-i Cibangüşa*, C. 1-2-3. çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.

ALLSEN, Thomas T., *Mongol Imperialism the policies of the Grand Qan Möngke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*, University of California Press, London 1987.

ATWOOD, Christopher P. *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, Facts On File Inc, New York 2004.

BARTHOLD, V. V. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1990.

BUELL, P.D., *Historical Dictionary of the Mongol World Empire*, Oxford 2003.

Çinli Zhang Debui'in Prens Kubilay'ın Yaz Kampına Yolculuğu (1247-1248). çev. Anıl Yasin Oğuz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2022.

DELİBALTA, Yavuz. "Moğollarda İstihbarat Faaliyetleri". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/25, Sonbahar 2021, ss. 788-800.

DVORNİK, Francis, *Origins of Intelligence Services*, Rutgers University Press, New Jersey 2016.

Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbri, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*. çev. Şerafeddin Yaltkaya, TTK Yayınları, Ankara 2011.

GÖMEÇ, Sadettin Yağmur, *Türk Tarihinde Cingizliler*. Berikan Yayınevi, Ankara 2017.

KAFALI, Mustafa, *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK Yayınevi, Ankara 1956.

KALAN, Ekrem. “Geç Ortaçağ’da İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5/12, Türkiye 2017, ss. 91-96.

MAY, Timothy, *Moğol Savaş Sanatı*, çev. Mustafa Uyar, Kronik Kitap, İstanbul 2022.

Moğolların Gizli Tarihi. çev. Ahmet Temir, TTK Yayınları, Ankara 2010.

MORGAN, David. *The Mongols*, Blacwell publishing, USA 1986.

Plano Carpini Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa’dan Asya’ya Yolculuk (1245-1247). çev. Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.

Reşîdüddîn Fazlullah, *Cami’u’t-Tevârih (Târih-i Mübarek-i Gâzânî) 1-2*, neşr. Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevi, Miras-ı Mektub, Tahran 1394 h.ş.

SİLVERSTEİN, Adam. J., *Postal Systems in the Pre-Modern Islamic World*, Cambridge University Press, New York 2007.

SPULER, Bertold *Zolotoya Orda Mongoli v Russii 1223-1502 gg.*, çev. M.S. Gatina, Institut istorii im, Kazan 2016.


TUĞRUL, Mehmet, KORKUT, Cem, “Cengiz Han’ın İktisat Düşüncesi ve Mirası”, *Cengiz Han ve Mirası*, Türkiye Bilimleri Akademisi, Ankara 2021, ss. 150-168.

UYAR, Mustafa, “Orta Çağ’da Çin ve Orta Doğu Arasındaki

Ticarette Moğol Himayesi”, *Orta Çağ’da Ticaret*, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, ss.163-170.

VERNADSKY, Goerge. *Moğollar ve Ruslar*. çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

YAKUBOVSKY, A. Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976.

 KAMU YÖNETİMİ ENSTİTÜSÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ	
Makale Bilgileri:	
Değerlendirme:	<i>İki Dış Hekem / Çift Taraflı Körleme</i>
Etik Beyan:	<p><i>Bu çalışma Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında tamamlanan "Moğollar ve Memlûkelerde Haber Alma Teşkilâtı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.</i></p> <p><i>* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i></p>
Benzerlik Taraması:	<i>Yapıldı / Turnitin</i>
Etik Bildirim:	<i>turkarsosyalbilimlerdergisi@gmail.com</i>
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muafır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları & Lisans:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazırlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>
Article Information:	
Peer-Review:	<i>Double anonymized - Two External</i>
Ethical Statement:	<p><i>This study was produced from the doctoral thesis titled "Information Receiving Organization in the Mongols and Mamluks", completed at Harran University, Institute of Social Sciences, Department of History.</i></p> <p><i>* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i></p>
Plagiarism Checks:	<i>Yes / intihal.net etc.</i>
Complaints:	<i>turkarsosyalbilimlerdergisi@gmail.com</i>
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights & Licence:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.</i>